

GUNNAR DAHMÉN:

Trekvarts sekel som teolog

Förra året, vid 96 års ålder, gav biskop Gustaf Aulén ut sina spänstigt skrivna minnen. Med utgångspunkt från dem har teol lic Gunnar Dahmén tagit upp några av de epoker som Aulén upplevt och som nu börjar bli historia: unglyrkörörelsens och lundateologi-ens. Sist dröjer han i anslutning till den pågående revisionen av kyrkans böcker vid tidigare revisioner, där Aulén varit med och där inte minst hans musikkunnande satt sina spår.

"Kyrkans skepp", utropade predikanten, "rider ut tidens stormar ty det står fast grundat på hälleberget!" Unga eldsjälur ropar i dag ut sina kyrkliga reformprogram i pamfletter med titlar som "Spräng kyrkorna!" eller "Vida hon famlar". Hur ser en snart sekelgammal, men i själen ännu ung, professor och biskop emeritus på kyrkan i tiden? Tiden i går och tiden i dag. Svaret kan man få av "Från mina nittiosex år" (Verbun) där Gustaf Aulén berättar om "hänt och tänkt".

Vilken tidrymd det gäller får man ett begrepp om, när man hör att det tog studenten Aulén 18 timmar att komma från hemstaden Kalmar till Stockholm – man for med båt. Sedan var det ännu ett bra stycke väg till Uppsala. Studierna där ledde till en docentur i dogmatik och 1912 en professur i Lund. Han kom 1933 till Strängnäs som biskop och verkade som sådan till 1952. Det betydde ingalunda slut på hans verksamhet. Inte mindre än sju böcker har kommit från honom under emeritus-tiden. Böcker där hans erfarenhet och kunskaper gett honom särskilda förutsättningar att se sammanhangen men också aktuella inlägg, bland dem ett på engelska om Dag Hammarskjöld. Det finns ingen anledning tro att han inte just nu håller på med ännu en bok, memoarerna till trots.

Hur var det då att som Student 96 komma till Uppsala? Det var inte uppmuntrande. Kyrkan var, skriver han, utsatt för intellektuell, religiös och social kritik. Den religiösa kom från väckelsen, den sociala från arbetarrörelsen. Kyrkan saknade resurser att möta dessa angrepp från tre håll. I den teo-

logiska fakulteten rådde för att tala med Paulus "en försagdhetens ande". Några kedjade sig fast vid en benhård, bokstavtrogen ortodoxi, andra kompromissade med avskrivningar så att det snart inte fanns någonting kvar av det kristna trosinnehållet. Våren 1903 inträffade fallet Torgny Segerstedt. Segerstedt hade disputerat på en avhandling i religionshistoria och hade med särskilt stöd av Söderblom kunnat räkna med en docentur i teologiska fakulteten men förvägrades den därför att boken saknade "kristlig teologisk bakgrund". En tragedi, skriver Aulén, när han tänker på teologernas agerande.

Lika blind var man inför de sociala orättvisorna. Teologernas ställningstaganden var också tragiska för kyrkan. Kyrkans män var så upptagna av att bekämpa marxismen och dess officiella ateism att de förbisåg hur "de avgörande frågorna låg på ett helt annat håll, på det etiska området, och att de krav som framställdes i hög grad var konsekvenser av det kristna budet om kärleken till nästan och därtill hade mycket att göra med Jesu radikala kritik av mammonismens demoni."

I gymnasierna hade man en lärobok, som av gamla Nordisk Familjebok karakteriseras som "mönstergill med hänsyn till skrift- och bekännelsetrohet, korthet och kärnfullhet, tankens klarhet och uttryckets noggrannhet". Aulén kallar den knastrande torr och sannolikt skuld till en utbredd avsmak för religion bland andra hos Pär Lagerkvist, som tack vare densamma fick inpräntad en gudsbild präglad av grymhet. När läroboken, författad av Anders Norbeck, fyllde hundra år ville några ägna den en minnes-

skrift. Skulle inte Aulén vilja vara med? Det blev "blankt nej – jag hade inte den ringaste lust att skriva om den boken".

Teologiska störningar kom stup i ett från de tyska universiteten men därifrån kom också en hjälpande hand. Adolf von Harnack, professor i Berlin och ett av den tyska lärdomens mest lysande namn, höll vid sekelskiftet en serie offentliga föreläsningar över "Kristendomens väsen" – i bokform en framgång med få motstycken. Min upplaga tryckt 1933 utgör 73:e tusendet. Huvudtanken var "Jesu enkla lära" om Gud som Fader och människorna som bröder. Därmed kunde man göra sig fri från allt vad man ville kalla dogmatiskt bråte. Så enkelt var det nu inte. Det var, vad Aulén skriver, Jesus i "modernt skraddarsydd kläder". Ett mode kommer och går. De första som anlägger det och de sista som avlägger det bli föremål för löje men så länge modet varat är det att vara med sin tid. I dag verkar hela den harnackska kristendomssynen förlegad, en tillfällig anpassning, ärlig men hopplös. Den fick en utlöpare hos oss i Emanuel Linderholms "Från dogmat till evangeliet", en skrift av numera endast historiskt intresse.

Ungkyrkorörelsen

Det skulle snart ske en förändring. Kyrkans skepp kom loss från grundet och seglade ut med en ny och ungdomlig besättning, med namn som Nathan Söderblom, Einar Billing, J A Eklund och Gustaf Aulén. Där fanns också andra namn, men dessa är de man oftast möter i Auléns återblickar. Vändpunkten kan nästan exakt dateras till september

1901, då Nathan Söderblom höll sin installationsföreläsning som professor i religionshistoria. Längre skulle man minnas och inspireras av hans ord till teologerna: "Ni får, mina herrar, i denna tid höra så många beklaganden att ni tjänar en förment utlevad sak. Jag lyckönskar er till ert kommande kall", en lyckönskan alltså att i denna motvind få ta upp teologiens frågor och tjäna kyrkan.

En glad och segerviss frimodighet kom därav att man fann en ny utgångspunkt i tanken på kyrkan som Guds redskap och väg till folket. Den levande Guden verkar i historien i dag, och genom den svenska folkkyrkan skänker han syndernas förlåtelse till alla – med det villkorlösa barndopet som ett åskådligt vittnesbörd. Man vägrade att försvara positioner som traditionen byggt upp men utan levande sammanhang med evangeliets innebörd. Där fanns vissa risker att segla ut i yvig blågul kristendom, men de unga ägde inom sig icke bara entusiaster utan också goda teologer som kunde läsa sjökortet. Hela denna rörelse, som kallas ungdoms kyrkorörelsen, flammade som bäst när man omkring 1909 drog ut på "korståg". Kampsången "Fädernas kyrka" skrevs av J A Eklund och tonsattes av Aulén. Han berättar att hans melodi vann i tävlan med en annan melodi. Hur den kan ha låtit blir man verkligen nyfiken på då man får veta att den var komponerad av samme man som skapat melodin till "Blommande sköna dalar", lundsångarnas signaturmelodi. Nu kan man väl utan att förringa den historiska betydelsen av "Fädernas kyrka" säga att både ord och melodi verkar förlegade, nationalromantiskt sentimentala. Men detsamma kan väl sägas

också om "Arbetets söner" och andra kampsånger från den tiden. Det betyder inte att orden och känslorna inte var äkta. Tonsättaren Aulén kommer att gå till eftervärlden mera genom den levande och klangfulla melodin till Grundtvigs "O liv som blev tänt". I jämförelse med den har "Fädernas kyrka" alltför mycket av prämdragarnas sång – om en omusikalisk person får tycka något.

Lundateologen

När Aulén blev professor i Lund ville han för att kunna undervisa andra skaffa sig själv ökade historiska kunskaper. Resultatet blev "Dogmhistoria", där man får följa den kristna tankens vägar – och avvägar – i konfrontation med tankar och händelser i tiden. Mot bakgrund av denna historik skrev han "Den allmänliga kristna tron" och "Den kristna försoningstanken". Denna senare har under titeln "Christus Victor" blivit läst över hela världen. Huvudtanken är att det räcker icke att se Jesus endast som den vilken genom sitt lidande kommit oss nära. "Det som skall till är att hans offer in i döden var en seger som han vann i kamp mot alla detta livets fördärvsmakter, inklusive döden. Den korsfäste Jesus har blivit Christus Victor, segerns Herre." Han lider med oss, men är också befriaren, förlossaren.

Vad innebär det att Aulén är "lundateolog"? För det första helt enkelt att han var teologie professor i Lund liksom kollegan Anders Nygren. För det andra att bägge hade det gemensamma intresset att precisera vad som kännetecknar kristen tro till skillnad från andra former av tro- och livsåskåd-

ning. I många fall har kristna tankar ingått en sammanblandning med tankar från annat håll. Det är inte fråga om en värdering – i varje fall är det inte den vetenskapliga sidan av saken – utan en gränsdragning. "Ska man nu kasta ut Viktor Rydberg?" frågades det av många som mötte lundateologien. Ja, såtillvida att kristendom är icke det samma som idealism eller social rättfärdighetlära. Kristen tro är icke för att tala med Goethe "Wer immer strebend sich bemüht den können wir erlösen", den är varken gudslängtan eller rättvisekrav. Den är ett svar på frågor. Kristendom innesluter humanitet och rättvisa men är inte till sitt väsen bara en form av humanitet och idealism. Det skulle snart visa sig klokt att ha begreppen klara när vissa teologer i Tredje riket ville locka med "den vedervärdiga soppa som då för tiden gick under namnet Deutsche Theologie". Ivar Harrie, som på ett tidigt stadium granskade lundateologerna, hade en viss tvekan inför deras front mot idealismen men avslutade sin kritik med orden att "förhållandena kan komma att utgestaltas så, att den nya kristna tron blir det sista värdet mot de onda makter som glupskt lura på Norden söderut".

Ivar Harries ord skulle besannas. Lundateologien genomskådade alla försök att få den tyska nationalismen in i kristen förpackning. Tillsammans med Anders Nygren och Arthur Engberg lyckades Aulén sätta stopp för en plan att en svensk biskop skulle viga en ny tysk "riksbiskop". Det hade blivit en skön historia! I sin kamp mot nazismen, där Aulén framför allt engagerade sig i Norges sak, kom han att stå på samma sida också

med dem som icke stod på samma kristna grund som han själv. Till hans insats på denna front hör en skrift "Kyrkan och national-socialismen", vars danska upplaga bar ett skyddsomslag med titeln "Andagtsbog for Hjem og Skole".

Kyrkans böcker

Under 1930-talet arbetade en rad kommittéer med revision av kyrkliga böcker – psalmbok, handbok, evangeliebok, koralbok och mässbok. I alla dessa tog Aulén aktiv del och har alltså gjort också en insats, som icke syns på samma sätt som med de böcker som bär hans författarnamn. Det var ett tålmodsprövande arbete med ett oändligt lirkande hit och dit. Han har episoder att berätta. Första versen i Karl Gustaf Hildebrands bröllopspsalm (235 i Sv Ps) fick utgå helt och hållet så "poetiskt skön" (Aulén) den än var. Andra versen skulle hetat "Gör våra ringa kroppar, Gud, till ditt tempelhus". Orden är faktiskt bibliska men det hjälpte inte. Arthur Engberg grep själv in och fick – med hjälp av Albert Engström sägs det – versen ändrad till "Gör du vår kropp och ande, Gud, till ditt tempelhus". Aulén har gått och undrat över att Engberg var så oresonlig. "Han ville inte ens diskutera". Har inte Aulén upptäckt att lekmän ifråga om ritual och kyrklig tradition är mera traditionella och konservativa än några präster eller biskopar? Förresten ofta med rätta.

Vad som gjorde trettioalets revisionsarbete besvärligt var att man inte hade någon försöksverksamhet och att det saknades

samordning mellan de olika kommittéerna. Men i sakfrågan är Aulén övertygad om att kyrkliga böcker ständigt måste underkastas revision. Långa rader av de uttryck som förekommer i gudstjänstens textböcker har blivit nära nog obegripliga, i varje fall för nutidens ungdom, säger han. Man måste presentera evangeliets budskap på ett för nutidens mänsikor begripligt sätt. Ja naturligtvis, och så har det varit i alla tider. Men prästerna har ju möjlighet att göra just detta. Om de predikar över den upplästa texten, vilket de alltid borde göra, finns det inget som hindrar att de förklarar vad som kan anses föråldrat i ord och uttryck. Detta är vad en lärare är till för. Det är också möjligt att Aulén underskattar kyrkfolkets förmåga att begripa. Vad ungdomar beträffar är det naturligtvis riktigt att de inte utan vidare förstår allting. De måste i fråga om kyrkliga ting, som i fråga om allt annat, lära sig. Så slätt kan bibeln aldrig översättas att man kommer ifrån det hindret.

Auléns drygaste arbete under 30-talets revisionsperiod utfördes på det musikaliska området. Uppdraget att finna alternativa melodier till vissa av väckelsens psalmer var dömt att misslyckas. Det inser han, och han

skriver under vad en sörmländsk herrgårdsfru sagt till honom, att det vore som att skriva alternativ melodier till Gubben Noak. Man kan inte nog understryka sångens betydelse för kyrkan. Väckelsens framgång på 1800-talet har delvis, ja säkert mycket, sin bakgrund i att folk fick sjunga. Väckelsen var också en allsångsrörelse. Den gamla koralbokens släpiga takt gjorde att psalmerna mer eller mindre blev osjungbara. I dag finns ingen rädsla för att fånga in tidsenliga rytmer. Man tar risker med det banala och det schlagerbetonade. Men är dessa melodier dåliga, dör de av sig själva och det är därför som försöksperioder behövs.

Ämnet dogmatik har försvunnit i Uppsala och heter nu "Tros- och livsåskådningsvetenskap", vilket låter som en studiecirkelkurs. Är det Ingemar Hedenius som satt sådan skälva i fakulteten. Den kristna tron innehåll är väl inte sämre som föremål för vetenskaplig granskning än profana former av tro och tanke? I Lund heter ämnet fortfarande dogmatik. Kanhända har det att göra med den respekt man har för ämnet icke minst genom dess företrädare – en Gustaf Aulén bland dem.